

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

No2

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, fevral.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikrarov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirathbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyea Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

TIJORAT BANKLARINING INVESTITSIYA LOYIHALARINI KREDITLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	40
Faxriddinov Temur Faxriddin o'g'li	
TEMIR YO'L YO'LLARINI TA'MIRLASH KORXONALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI.....	46
Allabergenov Sherzod Maksudbayevich	
BANKLARNI TRANSFORMATSIYALASH JARAYONIDA INVESTITSION KREDITLASHNING XORIJ TAJRIBASI.....	51
Tuxsanov Eldor Dilmurod o'g'li	
O'ZBEKISTONDA BUDJET OCHIQLIGINI TA'MINLASH BO'YICHA QONUNCHILIK BAZASINING EVOLYUTSIYASI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	55
Mamanov Alisher Umbarovich	
ENERGETIKA TARMOG'I KORXONALARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH YO'LLARI.....	60
Xamdamova Gavxar Absamatovna	
SMART UNIVERSITET MODELINING XALQARO TAJRIBASI VA UNI YANGI O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHTIRISH MASALALARI.....	65
Saloxiddinova Sitora Baxodir qizi	
IJTIMOIIY OBYEKTlarda QURILISH XIZMATLARINI MOLiyALASHTIRISHNING NAZARIY – ASOSIY TAMOIYILLARI.....	68
Gapparov Azim Qayumovich	
QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARINING ISHLAB CHIQARISH FAOLIYATIGA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANI JORIY ETISH ORQALI RAQOBATBARDOSHLIKNI TA'MINLASH.....	72
Zaripov Shoxboz Alijon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINING IQTISODIY VA IJTIMOIIY BARQARORLIKKA TA'SIRI.....	75
Kolmatova Asila Menglimurod qizi	
РОЛЬ GREEN BONDS В МЕЖДУНАРОДНОЙ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	81
Н.Т. Бекназарова	
BARQAROR RIVOJLANISH SHAROITIDA EKOLOGIK BOSHQARUV VA AUDIT.....	86
Shaymatova Nargiza Ashurovna	
NORASMIY IQTISODIYOTNING MAVJUDLIGINING NAZARIY MASALALARI VA UNI ANIQLASHNING USLUBIY YONDASHUVLARI.....	93
Alimardonov G'ayratjon Nuraliyevich	
DIGITAL TWIN-BASED DECISION SUPPORT FOR COST OPTIMIZATION AND RISK MANAGEMENT IN INFRASTRUCTURE SYSTEMS.....	99
Nelyufar Umarovna Dadabayeva	
PAXTA BO'LAKCHASINING OG'MA TO'RLI YUZA SIRTI BO'YLAB HAVO OQIMI TA'SIRIDAGI HARAKATINING MATEMATIK MODELI.....	108
Karimov Abdusamat	
АДАПТИВНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ К ВНЕШНИМ РИСКАМ И ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИМ ТЕНДЕНЦИЯМ.....	115
Бабаджанов Шухрат Атхамович	
“TIBBIYOT BOZORINING UZLUKSIZ RIVOJLANISHI UCHUN MEXANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH YONDASHUVLARI”.....	120
Abdumalikov Shoxjahon Jaloliddin o'g'li	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING MEHNAT BOZORI RIVOJLANISHIDAGI ROLI VA BANDLIKKA TA'SIRI.....	124
Egamberdiyev Abdujabbor Xusanovich	

XORAZM VILOYATIDA ETNOGRAFIK TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH MEXANIZMINING AHAMIYATI	129
Ro'zimatova Shaxlo Baltaboy qizi	
THE FEAR OF MISSING OUT (FOMO) EFFECT IN ADVERTISING AND ITS NEUROPSYCHOLOGICAL IMPACT ON IMPULSE BUYING	134
Negmatov Nodir Nozimovich	
O'ZBEKISTONDA TRANSPORT XIZMATINI TASHKIL ETISHNING ASOSIY IQTISODIY KO'RSATKICHLARI VA TENDENSIYALARI TAHLILI.....	139
Aytiyeva Sevara	
TO'QIMACHILIK SANOATIDA INVESTITSION LOYIHALARNI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.....	144
Qurbonov Jasurbek Pozilovich	
YASHIL IQTISODIYOTNING MOHIYATI VA O'ZBEKISTON UCHUN AHAMIYATI.....	149
Abdullayeva Matluba Nematovna, Nuriddinov Kamoliddin Faxriddin o'g'li	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA KICHIK KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI.....	155
Axmedov Sanjar Temur o'g'li	
POPULATION IMPACT ON CONSUMER CULTURE AND NATIONAL ECONOMIC GROWTH.....	160
Rustamov Sherov Oblokulovich	
AVTOTRANSPORT KORXONALARINING IQTISODIY KO'RSATKICHLARI TAHLILI VA ULARNI YAXSHILASHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR.....	164
Laylo Akbarova, Komolov Adxam Dilshod o'g'li	
MODELING THE DIFFUSION OF DIGITAL BANKING ADOPTION IN UZBEKISTAN: EVIDENCE FROM TBC BANK USING THE BASS DIFFUSION MODEL AND A HYBRID REGRESSION APPROACH	169
Feruza Nabieva	
YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA EKOLOGIK XARAJATLARNI BUXGALTERIYA HISOBIDA AKS ETTIRISH VA BAHOLASH	176
Rabbimov Elbek Abdulloyevich, G'afforov Ilhom Ilyosjonovich, Ergashev Olloyor Furqat o'g'li	
O'ZBEKISTONNING YANGI BOZORLARGA CHIQISHIDA FAOL MARKETING VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING INTEGRALLASHGAN MODELI.....	183
Baqoyev Sunnatillo Burxon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING ILMIY-KONSEPTUAL ASOSLANISHI.....	188
Salaydinov Shodiyor Nizom o'g'li	
TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI SIFATINI OSHIRISH VA KREDIT RISKINI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	194
Turg'unov Nodirbek Muminjanovich	
SANOAT KORXONALARI TUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI	198
Jabborov Elbek Erkin o'g'li	
SOLIQ STAVKALARINI TABAQALASHTIRISHNING TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANISHGA TA'SIRI.....	202
Abduraimova Nigora Abdugapparovna	
MINTAQALAR IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI TAFOVUTLARNI KAMAYTIRISHNI TA'MINLASHDAGI XORIJ MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	208
Egamov Temur Muzaffarovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI MOLYAVIY RAG'BATLANTIRISH IMKONIYATLARI.....	213
Baxriddinov Nodirbek Zamirdinovich	
MINTAQQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA XIZMATLAR SOHASINING O'RNI VA OBYEKTIV ZARURLIGI.....	217
Achilova Firuza Kurbanovna	
INVESTITSIYALARNI JALB ETISH ORQALI MAXSUS IQTISODIY ZONALARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	222
Ergashev Olim	

KICHIK BIZNES INNOVATSION FAOLIYATINING RIVOJLANISHIDAGI ASOSIY TENDENSIYALAR	227
Amirov Zubaydulla Toir o'g'li	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA YOSHLAR TADBIRKORLIGINING O'RNI VA AHAMIYATI	233
Isakjanova Saboxat Muhamedovna	
KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA AKSIYADORLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISH MEXANIZMLARINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	238
Xakimov Uchkun Xamitovich	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA MILLIY MAKROIQTISODIY SIYOSATNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	242
Mardanova Ra'no Isakovna	
XUSUSIY VA DAVLAT SHIFOXONALARI UCHUN RAQAMLI MARKETING STRATEGIYALARINI QIYOSIY TAHLIL	246
Yakubov Temur G'anibekovich	
RAQAMLI SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMIDA RESURS SAMARADORLIGI VA IQTISODIY NATIJADORLIK MODELI	250
Ziyodullayev Qahramon	
"MILLIY TURIZM SITUATSION-MONITORING MARKAZI" VA "YASHIL TUROPERATORLAR" FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH ISTIQBOLLARI	254
Toshev Akmal Salimovich	
RISK-MENEJMENT VA MOLIVAVIY BARQARORLIK O'ZARO BOG'LIQLIGINING KONSEPTUAL MODELINI SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI	261
Madaminov Bekzod Allayarovich	
O'ZBEKISTONDA YASHIRIN IQTISODIYOT: BAHOLASH METODOLOGIYASI, DINAMIKASI VA QISQARTIRISH ISTIQBOLLARI (1996 – 2026-YILLAR TAHLILI)	266
Djumanova Rano Fayzullayevna	
OLIY TA'LIM SIFATINI BAHOLASHDA MAJMUALI DIAGNOSTIK MODELNING AMAL QILISH XUSUSIYATLARI	272
Xo'jaxonov Ma'rufxon Xamidxonovich	
TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI	278
Vafiyev Raxim Xalimjonovich	
INVESTITSIYA LOYIHALARINI KREDITLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	282
Nigora Nurmatova	
BANK SEKTORINING INVESTITSIYA OQIMLARINI BOSHQARISHDAGI STRATEGIK O'RNI	287
Abdumavlonov Abdumutal Abdumajid o'g'li	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA SUG'URTA BOZORINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	291
Nomezova Qumri Isoyevna	
O'ZBEKISTON BANK TIZIMIDA TA'MINOTLI YIRIK KREDITLAR ASOSIDA QIMMATLI QOG'OZLAR CHIQRISH ORQALI RESURS BAZASINI KENGAYTIRISH MEXANIZMLARI	298
Ahmedov Akbarali Sultonmurodovich	
"MINTAQA SANOATI SALOHİYATIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI"	306
Abdinazarov Xusan Shaymanovich	
BUDJET TASHKILOTLARI FAOLIYATIDA MAJBURIYATLAR: MAZMUNI, TURLARI VA TARKIBI	309
Jabbarova Charos Aminovna	

BUDJET TASHKILOTLARI FAOLIYATIDA MAJBURIYATLAR: MAZMUNI, TURLARI VA TARKIBI

Jabbarova Charos Aminovna

Budjet hisobi va g'aznachilik kafedrası katta o'qituvchisi,
Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: ch.jabborova@tsue.uz

ORCID: 0009-0002-0283-7042

Annotatsiya. Mazkur maqolada budjet tashkilotlari faoliyatining davlat, jamiyat va aholi turmush tarzidagi ahamiyati hamda zarurligi, jamiyat hayoti va aholi turmush farovonligini oshirishda budjet tashkilotlari faoliyati samaradorligi va sifatini oshirishga oid islohotlar, shuningdek, budjet tashkilotlari faoliyatini amalga oshirishda majburiyatlarning o'ri va ularning xususiyatlari o'rganilgan. Majburiyatlarni hisobda to'g'ri aks ettirilishi va hisobotlarda yoritilishi, moliyaviy natijalarga ta'siri bo'yicha xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: budjet tashkiloti, majburiyat, baholangan majburiyat, zarar keltiruvchi shartnoma, shartli majburiyat, yuridik javobgarlik.

Abstract. This article examines the significance and necessity of the activities of budgetary organizations in the life of the state, society, and the population, as well as reforms aimed at improving the efficiency and quality of their performance in enhancing social life and public welfare. It also explores the role of obligations in the functioning of budgetary organizations and their specific characteristics. Scientific conclusions are formulated regarding the correct recognition of obligations in the accounting system, their proper disclosure in financial reporting, and their impact on financial results.

Key words: budget organization, obligation, provision (estimated liability), onerous contract, contingent liability, legal responsibility.

Аннотация. В данной статье исследуются значение и необходимость деятельности бюджетных организаций в жизни государства, общества и населения, реформы, направленные на повышение эффективности и качества их деятельности в обеспечении общественного развития и роста благосостояния населения, а также роль обязательств при осуществлении деятельности бюджетных организаций и их специфические особенности. Сформулированы научные выводы по вопросам правильного отражения обязательств в системе бухгалтерского учёта, их раскрытия в финансовой отчётности и влияния на финансовые результаты.

Ключевые слова: бюджетная организация, обязательство, оценочное обязательство, обременительный договор, условное обязательство, юридическая ответственность.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh qilish, budjet mablag'laridan samarali foydalanish hamda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, «O'zbekiston – 2030» strategiyasida davlat moliyasini boshqarish tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, budjet jarayonida hisob va hisobotning ishonchliligini

oshirish muhim vazifa sifatida belgilangan¹. Mazkur strategiya mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishi, davlat boshqaruvini isloh qilish, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan muhim strategik hujjatdir. Unda belgilangan maqsad va vazifalarning amaliy ijrosi, avvalo, moliyaviy hisob kitoblarning aniqligi va ishonchligi, jumladan, buxgalteriya hisobi tizimida majburiyatlarni to'g'ri aks ettirish bilan chambarchas bog'liq. Budget tashkilotlarida majburiyatlar hisobi budget ijrosi hisobotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksiga muvofiq, budget tashkiloti davlat funktsiyalarini amalga oshirish hamda ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish maqsadida davlat budgeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan notijorat tashkilot hisoblanadi². Budget tashkilotlarining asosiy xususiyati ularning tijorat faoliyatini amalga oshirmasligi va xarajatlar smetasi asosida faoliyat yuritishidir. Ularning asosiy vazifasi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash, aholiga zarur bo'lgan ijtimoiy xizmatlarni uzluksiz va sifatli ko'rsatishdan iborat. Ushbu tashkilotlar faoliyati jamiyat hayotining barcha sohalariga bevosita ta'sir ko'rsatib, aholi turmush darajasining barqarorligi va farovonligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

«Buxgalteriya hisobi to'g'risida»gi qonunga muvofiq, budget tashkilotlari buxgalteriya hisobini yurituvchi mustaqil subyekt sifatida aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromadlar va xarajatlarni hisobga oladi³. Ushbu norma budget tashkilotlarida majburiyatlar hisobi alohida huquqiy asosga ega ekanligini ko'rsatadi.

Budget tashkilotlari daromadlar va xarajatlar smetalarining ijrosi jarayonida jismoniy va yuridik shaxslar bilan hisob kitoblarni amalga oshiradi. Ushbu hisob kitoblarning pirovard natijasi debitorlik va kreditorlik majburiyatlar bo'yicha hisoblashuvlarning yuzaga kelishiga olib keladi. Budget tashkilotlarida debitor va kreditor qarzlari hisobi buxgalteriya hisobining muhim qismi hisoblanadi, chunki bu ko'rsatkichlar tashkilotning moliyaviy majburiyatlari va qarzlarni samarali boshqarish uchun zarurdir. Qonunchilikka ko'ra, majburiyatlar buxgalteriya hisobining obyekti hisoblanadi va majburiyat deganda tashkilotda bo'lib o'tgan hodisalardan kelib chiqadigan munosabatlar tushunilib, ular iqtisodiy foyda yoki xizmat ko'rsatish potensialiga ega bo'lgan resurslarning tashkilotdan chiqib ketishi orqali namoyon bo'ladi.

Majburiyatlar yuridik va moliyaviy majburiyatlarga tasniflanadi. Yuridik majburiyatlar yuridik (jismoniy) shaxslarning ikkinchi tomon oldidagi tuzilgan shartnomalar, kelishuvlar hamda tegishli hokimiyat organlari qarorlari asosida yuzaga kelgan majburiyatlarni ifodalaydi. Moliyaviy majburiyatlar esa yuridik (jismoniy) shaxslarning ikkinchi tomon, tovar (ish va xizmat)lar yetkazib beruvchilar oldidagi yetkazib berilgan tovarlar (ishlar va xizmatlar) uchun haq to'lashni tasdiqlovchi hujjatlar, jumladan, hisob-to'lov hujjatlarida qayd etilgan majburiyatlar, xodimlarga ish haqi bo'yicha to'lovlar, sud qarorlari hamda budgetdan mablag' oluvchilarning mol yetkazib beruvchilar yoki to'lovni qabul qiluvchilarga mablag'larni o'tkazish majburiyatlarini qamrab oladi.

Budget tashkilotlari muddati o'tgan debitorlik va kreditorlik qarzlarga yo'l qo'ymaslik maqsadida tegishli hujjatlarni sud va g'aznachilik bo'linmalariga o'z vaqtida taqdim etadi, shuningdek, shartnomaviy majburiyatlarning bajarilishini ta'minlaydi⁴. Shu bois, budget tashkilotlarida buxgalteriya hisobi tizimining muhim elementi sifatida majburiyatlar hisobi alohida ahamiyat kasb etadi. Majburiyatlarni to'g'ri tan olish, baholash va hisobda aks ettirish budget intizomini mustahkamlash, yashirin qarzdorlikning oldini olish hamda davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Demak, budget tashkilotlarida majburiyatlar tushunchasi va ularni hisobga olish qoidalarining ilmiy-nazariy asoslarini chuqur tahlil qilish dolzarb ahamiyatga ega. Iqtisodiy nazariyada majburiyatlar subyektning o'tmishdagi operatsiyalari natijasida yuzaga kelgan va kelgusida iqtisodiy resurslarning chiqib ketishini talab qiluvchi javobgarlik sifatida talqin qilinadi. Buxgalteriya hisobida esa majburiyatlar moliyaviy hisobotning muhim elementi bo'lib, tashkilotning moliyaviy holatini baholashda asosiy ko'rsatkichlardan biri sifatida qoraladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Budget tashkilotlarida majburiyatlar asosan davlat xaridlari, shartnomaviy munosabatlar hamda budget smetasi asosida shakllanadi. Ular qat'iy moliyaviy nazorat ostida bo'lib, budget intizomining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, majburiyatlarni o'z vaqtida va to'liq hisobga olish budget ijrosining shaffofligi hamda moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi, shu bilan birga budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshiradi.

O'zbekistonda majburiyatlar hisobi Budget kodeksi, BHS (Budget hisobi standartlari) hamda Moliya vazirligi buyruqlari asosida tartibga solinadi. Majburiyatlar muddatiga ko'ra joriy va uzoq muddatli turlarga ajratiladi hamda, qoida tariqasida, shartnoma imzolangan paytdan e'tiboran hisobga olinadi. Biroq amaliyotda majburiyatlarni baholash va hisobda aks ettirishda ayrim uslubiy tafovutlar uchrashi mumkin bo'lib, bu holat

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida PF-158-son Farmoni, 11.09.2023. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>

2 O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi. <https://lex.uz/docs/2304138>

3 O'zbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi to'g'risida»gi Qonuni.

4 O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi. <https://lex.uz/docs/2304138>

hisobotlar sifatini izchil oshirish zarurligini ko'rsatadi. Qonunchilikda «majburiyat» tushunchasi yagona va kompleks ta'rif bilan emas, balki sohalar bo'yicha turlicha yondashuvlar orqali ifodalangan. Quyida amalda mavjud rasmiy ta'riflar manbalar kesimida keltiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 234-moddasida «Majburiyat — fuqarolik-huquqiy munosabat bo'lib, unga asosan bir shaxs (qarzdor) boshqa shaxs (kreditor) foydasiga muayyan harakatni amalga oshirishga, chunonchi: mol-mulkni topshirish, ishni bajarish, xizmatlar ko'rsatish, pul to'lash va hokazo yoki muayyan harakatdan o'zini saqlashga majbur bo'ladi, kreditor esa qarzdordan majburiyatni bajarishni talab qilish huquqiga ega bo'ladi»⁵, — deya ta'rif berilgan. Ushbu ta'rif fuqarolik-huquqiy munosabatlar doirasida muhim ahamiyat kasb etadi, biroq davlat budjeti va ommaviy moliya munosabatlarining o'ziga xos jihatlari to'liq qamrab olish nuqtai nazaridan buxgalteriya hisobi maqsadlari uchun uni izchil rivojlantirish zarurati mavjud.

O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksida esa «majburiyat» umumiy ta'rif sifatida emas, balki budget mablag'larini oluvchining qonun hujjatlari yoki shartnoma asosida davlat budjeti mablag'lari hisobidan to'lovlarni amalga oshirish bo'yicha qabul qilgan majburiyati, shuningdek, budget majburiyati doirasida to'lovni amalga oshirishga qaratilgan majburiyat kabi maxsus tushunchalar orqali qo'llaniladi. Mazkur yondashuv amaliy jihatdan muhim bo'lsa-da, umumlashtirilgan nazariy ta'rifning yo'qligi majburiyatlarni hisobda tan olish va tasniflash masalalarida metodologik aniqlikni yanada kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

16-son BHS — «Baholangan majburiyatlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar»da majburiyat tashkilotda bo'lib o'tgan hodisalardan kelib chiqadigan munosabatlar sifatida talqin qilinib, unda to'lovlar iqtisodiy foyda yoki xizmat ko'rsatish potensialiga ega bo'lgan resurslarning tashkilotdan chiqib ketishi orqali yuzaga kelishi qayd etiladi. Ushbu ta'rif buxgalteriya hisobi ehtiyojlari uchun nisbatan to'liq yondashuvni ifodalaydi. Shu bilan birga, unda «joriy munosabatlar» iborasining qo'llanishi majburiyatlarning muddatiga ko'ra uzoq muddatli turlarini ham qamrab olish zarurligini yanada aniqlashtirishni talab etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, «majburiyat» tushunchasini buxgalteriya hisobi maqsadlarida talqin qilishda uning iqtisodiy mazmuni, hisobda tan olinishi hamda moliyaviy hisobotda aks ettirilishi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Amaldagi milliy standartlarda berilgan ta'rif majburiyatni o'tgan hodisalar natijasida tashkilot zimmasiga yuklatilgan, iqtisodiy foyda yoki xizmat ko'rsatish potensialiga ega bo'lgan resurslarning kelgusida chiqib ketishiga olib keladigan holat sifatida izohlaydi va bu yondashuv buxgalteriya hisobining asosiy tamoyillariga mos keladi. Shu bilan birga, majburiyatlarning faqat qisqa muddatli emas, balki uzoq muddatli turlari ham mavjudligi ularni tasniflash va hisobda tan olish mezonlarini yanada aniqlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Buxgalteriya hisobi nuqtai nazaridan majburiyatlar tashkilot moliyaviy holatining muhim elementi hisoblanadi. Ularning to'g'ri baholanishi va hisobotda ishonchli aks ettirilishi moliyaviy natijalarni xolis ifodalashga xizmat qiladi. Shu bois, majburiyatni hisob kategoriyasi sifatida talqin qilishda uning kelib chiqish manbasi emas, balki iqtisodiy oqibati, resurslar chiqimi ehtimoli hamda moliyaviy hisobotga ta'siri asosiy mezon sifatida qaralishi maqsadga muvofiqdir.

37-sonli «Baholangan majburiyatlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar» nomli buxgalteriya hisobining xalqaro standarti (BHXS 37)da «Majburiyat — bu o'tgan davrdagi hodisalardan kelib chiqadigan kompaniyaning joriy qarzdorligi bo'lib, uning so'ndirilishi iqtisodiy nafni o'zida mujassamlantirgan kompaniya resurslarining chiqib ketishiga olib keladi»⁶, — deya ta'rif berilgan. Ushbu ta'rifdagi «joriy qarzdorlik» va «resurslar chiqib ketishi» tushunchalari 16-son BHSda keltirilgan yondashuv bilan mazmunan uyg'un hisoblanadi.

So'nggi o'n yilliklarda budget tashkilotlarida majburiyatlarni buxgalteriya hisobida to'g'ri tashkil etish masalasi xalqaro ilmiy tadqiqotlarda alohida dolzarb yo'nalish sifatida shakllandi. Davlat moliyasi shaffofligini ta'minlash, budget intizomini mustahkamlash hamda hisobdorlikni kuchaytirish sharoitida majburiyatlarni tan olish, baholash va hisobotda aks ettirish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda davlat sektori buxgalteriya hisobi (public sector accounting) budget majburiyatlarini to'liq va ishonchli aks ettirishning asosiy vositasi sifatida talqin qilinadi. Jumladan, Jones va Pendlebury⁷ davlat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi nafaqat xarajatlar va to'lovlarni qayd etish, balki mavjud hamda kelgusida yuzaga keladigan majburiyatlarni aniqlash va ularni hisobotda ochib berishga xizmat qilishi lozimligini ta'kidlaydilar. Mualliflar budget majburiyatlari va buxgalteriya majburiyatlari o'rtasidagi farqni nazariy jihatdan asoslab, hisob siyosatida ushbu farqni hisobga olish muhimligini ko'rsatadilar.

Chan⁸ davlat buxgalteriyasining nazariy asoslarini tahlil qilib, majburiyatlar hisobini davlat moliyaviy hisobotining markaziy elementi sifatida baholaydi. Uning fikricha, davlat majburiyatlarini to'liq aks ettirmaslik moliyaviy holatni noto'g'ri talqin qilishga va fiskal xavflarni yashirishga olib kelishi mumkin.

5 O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.

6 Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti «Baholangan majburiyatlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar» (AV tomonidan 09.12.2022 y. 3400-son bilan ro'yxatga olingan Moliya vazirining 10.11.2022 y. 61-son buyrug'iga 22-ilova).

7 Jones R., Pendlebury M. Public sector accounting (6th ed.). Pearson Education, 2010. P. 27.

8 Chan J.L. Government accounting: An assessment of theory, purposes and standards. Public Money & Management, 23(1), 13–20, 2003. <https://doi.org/10.1111/1467-9302.00333>

IPSAS standartlari davlat sektorida hisobni yuritishda yagona xalqaro yondashuvni shakllantirishga qaratilgan. Berger⁹ ishlarida baholangan majburiyatlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar hisobini tashkil etish bo'yicha ilmiy-metodologik asoslar yoritilgan. Muallif budjet tashkilotlarida baholangan majburiyatlarni hisobotda ochib berish davlat moliyasi shaffofligini oshirishini ta'kidlaydi. Shuningdek, Kristians¹⁰ va boshqalar IPSAS standartlarining joriy etilishi davlat moliyaviy axborot tizimlarini modernizatsiya qilishga xizmat qilganini ilmiy jihatdan asoslaydilar. Ularning fikriga ko'ra, majburiyatlarni to'liq tan olish davlat hisobotining ishonchligini oshiradi; bu yondashuv ilmiy adabiyotlarda keng qo'llab-quvvatlanadi.

O.V. Plotnikova majburiyatni "o'tgan davrdagi hodisalardan kelib chiqadigan kompaniyaning joriy qarzdorligi bo'lib, uning so'ndirilishi iqtisodiy nafni o'zida mujassamlashtirgan kompaniya resurslarining chiqib ketishiga olib keladi"¹¹, — deya ta'riflaydi. Ushbu ta'rif moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida keltirilgan mazmun bilan uyg'un bo'lib, unda majburiyatning o'tgan hodisalardan kelib chiqishi hamda iqtisodiy nafning chiqib ketishi bilan bog'liqligi aks etadi.

T.Y. Drujilovskaya¹² buxgalteriya hisobi va hisobotida majburiyatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni shakllantirishning dolzarb muammolarini tadqiq etib, me'yoriy-huquqiy hujjatlar hamda ilmiy adabiyotlarda "majburiyat" va "kreditorlik qarzlari" tushunchalarining qo'llanilishini tahlil qilgan. Uning fikriga ko'ra, ayrim normativ hujjatlarda ushbu tushunchalar bo'yicha aniq ta'riflarning yetarli darajada tizimlashtirilmagani, majburiyatlar hisobini rivojlantirish bo'yicha ilmiy izlanishlar ahamiyatini yanada oshiradi. Bu yondashuv buxgalteriya hisobi islohotlarining keyingi bosqichlarida muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Ilmiy adabiyotlarda majburiyatlar umumiy jihatdan buxgalteriya balansida aktivlar manbai sifatida namoyon bo'lishi, biroq ularning har biri turli iqtisodiy mazmunga, tarkibiy qismlarga hamda boshqa fundamental farqlovchi xususiyatlarga ega ekanligi ta'kidlanadi¹³.

Hozirgi kunda baholangan majburiyatlarga alohida e'tibor qaratilmoqda, chunki ular bajarilish muddati yoki qiymati noaniq bo'lishi mumkin. Baholangan majburiyatlar mavjud javobgarlikning mavjudligi hamda uni bajarish uchun iqtisodiy nafni mujassamlashtirgan resurslarning chiqib ketishi ehtimoli mavjud bo'lgani sababli majburiyatlar sifatida tan olinadigan, ishonchli baholanishi mumkin bo'lgan majburiyatlar sifatida tavsiflanadi¹⁴. T.Y. Drujilovskaya baholangan majburiyat tushunchasiga izoh berar ekan, ularni korxonaning boshqa subyektlar oldidagi qo'shimcha shartlar asosida yuzaga kelgan yoki kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan javobgarligi bilan bog'laydi.

S.N. Tashnazarov ta'kidlaganidek, R. Xermanson baholanadigan majburiyatlarga asosan mahsulot kafolatlari bilan bog'liq majburiyatlarni kiritadi¹⁵, B. Nidz esa ushbu guruhga to'lanadigan daromad solig'i, mol-mulk solig'i va mehnat ta'tili bo'yicha majburiyatlarni ham qo'shadi. Bu yondashuvlar baholangan majburiyatlar tarkibini kengroq talqin qilish imkonini beradi.

O.V. Jukova, V.S. Kartashov, A.A. Yarish, N.V. Fribus, O.V. Plotnikova, P.A. Aletkin va boshqa mualliflarning ishlarida ham majburiyatlar masalalari keng yoritilgan. Shu bilan birga, bevosita budjet tashkilotlarida majburiyatlar hisobiga bag'ishlangan tadqiqotlar nisbatan kam bo'lib, mazkur yo'nalishda ilmiy izlanishlarni yanada kengaytirish dolzarb hisoblanadi¹⁶.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar majburiyatlari bilan bog'liq buxgalteriya hisobi, ularning tahlili va auditi, shuningdek, ushbu ko'rsatkichlarni xalqaro miqyosda umume'tirof etilgan "biznes tili" sifatida qaraladigan buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimida to'g'ri aks ettirish masalalari mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan

9 Müller-Marqués Berger. IPSAS explained: A summary of international public sector accounting standards. Wiley, 2012.

10 Christiaens J., Reyniers B., Rollé C. Impact of IPSAS on reforming governmental financial information systems. International Review of Administrative Sciences, 76(3), 537–554, 2010. <https://doi.org/10.1177/0020852310372449>

11 Плотникова О.В. Теория обязательств в бухгалтерском учете. Бухгалтерский учет и статистика. 2013. vcplotnikov@yandex.ru (Кириллан сана: 05.18.2023)

12 Дружиловская Т.Ю. Учет обязательств организаций: проблемы и пути решения // Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии, 4 (2016), 35–41.

13 Tashnazarov S.N. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliyaviy hisobotning nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish. Iqt. fan. dok. (DSc) diss. avtoreferati. 2019 y.

14 Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti "Baholangan majburiyatlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar" (AV tomonidan 09.12.2022 y. 3400-son bilan ro'yxatga olingan Moliya vazirining 10.11.2022 y. 61-son buyrug'iga 22-ilova).

15 Tashnazarov S.N. Korxonalar majburiyatlarini buxgalteriya balansida aks ettirishni takomillashtirish // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2016 yil.

16 Жукова О.В. Обеспечение прозрачности представления в бухгалтерской отчетности нефинансовых обязательств коммерческих организаций. Дисс. канд. наук. 2022 г. — 166 с.

Карташов В.С. Формирование и использование оценочных значений в целях повышения прозрачности отчетности экономических субъектов. Дисс. канд. наук. Москва, 2025 г. — 248 с. Ярыш А.А. Методический инструментарий бухгалтерского учета и внутреннего контроля социальных обязательств. Москва, 2020 г. — 206 с. Фрибус Н.В. Бухгалтерский учет и аудит экологических обязательств угледобывающих предприятий. Новосибирск, 2020 г. — 162 с. Плотникова О.В. Концепция конструктивного обязательства в методологии и организации учета инструментов хеджирования. Дисс. докт. наук. Воронеж, 2014 г. — 370 с. Алеткин П.А. Учет и анализ отложенных налоговых активов и обязательств. Автореф. дисс. канд. наук. Казань, 2011 г. — 24 с.

faol o'rganib kelinmoqda. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar nazariy va amaliy jihatdan turli yondashuvlarni shakllantirib, ilmiy muhitda keng muhokamalarga sabab bo'lmoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda mazkur muammolarga bag'ishlangan qator ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda o'quv-metodik qo'llanmalar nashr etilgani ushbu sohaning rivojlanib borayotganidan dalolat beradi.

Bu borada A.J. Tuychiev, S. Maxmudov, S.M. Tashnazarov, F.Sh. Ochilov, A. Kozimjonov¹⁷ va boshqa iqtisodchi olimlarning tadqiqot ishlari alohida ahamiyatga ega. Ularning ilmiy ishlarida joriy va uzoq muddatli majburiyatlarning buxgalteriya hisobiga olinishi, ularni tan olish mezonlari, tasniflash usullari, tahlil qilish hamda auditini amalga oshirishning metodologik jihatlari atroflicha yoritilgan.

Xususan, A.J. Tuychiev o'z ilmiy ishlarida majburiyatlar hisobi va tahlilining nazariy-metodologik masalalariga e'tibor qaratgan bo'lsa, S. Maxmudov aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida majburiyatlar hisobini yuritish va tahlil qilishni takomillashtirish yo'llarini o'rgangan. Shuningdek, S.M. Tashnazarov tomonidan buxgalteriya balansining majburiyatlar qismi mazmunini qayta ko'rib chiqish va uni yangicha yondashuv asosida ifodalash taklifi ilgari surilgan bo'lib, bu orqali majburiyatlarni tasniflashda mavjud noaniqliklarni bartaraf etish hamda moliyaviy hisobot shakllarining o'zaro mutanosibligini ta'minlash mumkinligi asoslab berilgan.

Umuman olganda, majburiyatga berilgan ta'riflarda uchta asosiy element — qarzдорlikning mavjudligi, uning oldingi iqtisodiy hodisalar oqibati ekanligi hamda so'ndirilishi natijasida iqtisodiy resurslarning chiqib ketishi ehtimoli — izchil aks etadi. Bu holat ta'riflarning to'liqligini ta'minlaydi. Shundan kelib chiqib, majburiyatni korxonada oldingi iqtisodiy hodisalar oqibatida yuzaga keluvchi, so'ndirilishi natijasida iqtisodiy resurslarning chiqib ketishi ehtimoli yuqori bo'lgan joriy va uzoq muddatli qarzдорlik sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir. Mazkur ta'rifda "ehtimoli yuqori bo'lgan" iborasining qo'llanilishi nafaqat aniq majburiyatlarga, balki noaniq, ya'ni baholangan majburiyatlarga ham tatbiq etiladi¹⁸.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada mavzuni har tomonlama yoritish maqsadida induksiya, deduksiya, tahlil, sintez hamda monografik kuzatuv usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar asosida mavjud nazariy yondashuvlar tizimli tahlil qilindi, empirik va nazariy ma'lumotlar umumlashtirildi hamda tadqiqot natijalari bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar shakllantirildi.

Tadqiqot jarayonida normativ-huquqiy hujjatlar, milliy va xalqaro buxgalteriya hisobi standartlari, shuningdek, soha bo'yicha yetakchi olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilindi. Ma'lumotlar manbalari sifatida rasmiy statistik axborotlar, me'yoriy hujjatlar hamda ilmiy adabiyotlar qiyosiy o'rganildi. Analitik yondashuv orqali majburiyatlarning tasnifi, ularni tan olish mezonlari va baholash usullari tizimlashtirildi. Mantiqiy umumlashtirish usuli yordamida nazariy xulosalar amaliy tavsiyalar bilan boyitildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil asosida milliy amaliyot va xalqaro yondashuvlar o'rtasidagi farqlar aniqlandi. Olingan natijalar jadval va izohlar orqali talqin qilinib, ularning amaliy qo'llanilishi imkoniyatlari baholandi. Tadqiqotning ishonchligini ta'minlash maqsadida ma'lumotlar manbalarining dolzarbligi va mosligi tekshirildi hamda xulosalar izchil mantiqiy asosda shakllantirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Budjet tashkilotlarida majburiyatlarni to'g'ri aniqlash, guruhlash va hisobda aks ettirish davlat moliyasini boshqarish samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Majburiyatlarning ilmiy asoslangan tasnifi budjet intizomini mustahkamlash, moliyaviy nazoratni kuchaytirish hamda budjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois, majburiyatlarni guruhlash masalasi davlat sektori buxgalteriya hisobi nazariyasining muhim tadqiqot obyekti sifatida qaraladi (1-jadval).

Jadvalda keltirilgan tasnifga muvofiq, budjet tashkilotlari majburiyatlarini, avvalo, ularning vujudga kelish manbasiga ko'ra guruhlash maqsadga muvofiqdir. Qonunchilikka asoslangan majburiyatlar davlatning ijtimoiy va iqtisodiy vazifalarini amalga oshirish bilan bevosita bog'liq bo'lib, ular budjet tashkilotlari uchun majburiy xarakter kasb etadi. Shartnomaviy majburiyatlar esa budjet ijrosi jarayonida xo'jalik munosabatlarining kengayishi natijasida yuzaga keladi hamda shartnoma intizomi va moliyaviy javobgarlik darajasini baholashda muhim ahamiyatga ega.

17 Tuychiev A.J. Majburiyatlar buxgalteriya hisobi va tahlilining nazariy-metodologik muammolari. Dissertatsiya. I.f.d. — Toshkent, 2011. Maxmudov S. Aksiyadorlik jamiyatlarida majburiyatlar hisobi va tahlilini takomillashtirish. Iqt. fan. nom. diss. avtoref. — Toshkent, 2006. — 22 b. Tashnazarov S.N. Korxonalar majburiyatlarini buxgalteriya balansida aks ettirishni takomillashtirish // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2016. — № 5. — B. 1–10. (08.00.00; № 10). Ochilov F.Sh. (2022). Majburiyatlar hisobi va auditini takomillashtirish. I.f.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoref. — T.: — 26 b. Kozimjonov A. Xo'jalik yurituvchi subyektlarda qarz majburiyatlari bo'yicha xarajatlar hisobini takomillashtirish. I.f.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoref. — T.: 2022. — 27 b.

18 Jabbarova Ch.A. Majburiyatlar hisobini takomillashtirish. I.f.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoref. — T.: 2025. — 26 b.

Majburiyatlarni iqtisodiy mazmuniga ko'ra guruhlash ularning moliyaviy natijalarga ta'sirini aniqlash imkonini beradi. Moliyaviy majburiyatlar pul mablag'larining chiqimi bilan bog'liq bo'lib, buxgalteriya hisobida kreditorlik qarzi sifatida aks ettiriladi. Nomoliyaviy majburiyatlar esa aktivlarni qabul qilish, ishlar bajarilishi yoki xizmatlar ko'rsatilishi bilan bog'liq bo'lib, davlat mulki harakatini tahlil qilishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Bajarilish muddatiga ko'ra majburiyatlarni qisqa va uzoq muddatli guruhlariga ajratish budjet tashkilotlarining joriy to'lov qobiliyati hamda strategik moliyaviy barqarorligini baholashda muhim hisoblanadi. Qisqa muddatli majburiyatlar asosan joriy xarajatlar bilan bog'liq bo'lib, budjet ijrosining uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Uzoq muddatli majburiyatlar esa davlat dasturlari va investitsiya loyihalarini moliyalashtirish jarayonida shakllanadi hamda o'rta va uzoq muddatli budjet rejalashtirish bilan uzviy bog'liqdir (1-jadval).

1-jadval. Budjet tashkilotlari majburiyatlarining guruhlanishi¹⁹

№	Guruhlash belgisi	Majburiyat turi	Qisqacha tavsif	Amaliy misollar
1	Vujudga kelish manbasiga ko'ra	Qonunchilikka asoslangan majburiyatlar	Qonun va normativ-huquqiy hujjatlar asosida yuzaga keladi	Ish haqi, ijtimoiy soliq, stipendiya
		Shartnomaviy majburiyatlar	Fuqarolik-huquqiy shartnoma asosida vujudga keladi	Tovar yetkazib berish, xizmat ko'rsatish shartnomalari
2	Iqtisodiy mazmuniga ko'ra	Moliyaviy majburiyatlar	Pul to'lash orqali bajariladi	Kreditorlik qarzi, hisob-faktura bo'yicha to'lov
		Nomoliyaviy majburiyatlar	Tovar yoki xizmat shaklida bajariladi	Ijara, aktivlarni qabul qilish
3	Bajarilish muddatiga ko'ra	Qisqa muddatli majburiyatlar	12 oy ichida so'ndiriladi	Kommunal xizmatlar, oylik maosh
		Uzoq muddatli majburiyatlar	12 oydan ortiq muddatga mo'ljallangan	Uzoq muddatli ijara, investitsiya loyihalari
4	Budjet tasnifiga ko'ra	Funksional tasnif	Budjet funksiyalari bo'yicha guruhlanadi	Ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat
		Iqtisodiy tasnif	Xarajatlarning iqtisodiy mazmuniga ko'ra guruhlanadi	Ish haqi, tovarlar va xizmatlar
5	Hisobda aks ettirilishiga ko'ra	Haqiqiy (tan olingan) majburiyatlar	Buxgalteriya hisobida aks ettiriladi	To'lanishi lozim bo'lgan qarzar
		Shartli (baholangan) majburiyatlar	Yuzaga kelishi ehtimoli mavjud bo'lgan majburiyatlar	Sud da'volari, kafolatlar
6	Moliyalashtirish manbaiga ko'ra	Budjet mablag'lari hisobidan	Davlat yoki mahalliy budjet hisobidan moliyalashtiriladi	Respublika budjeti xarajatlari
		Budjetdan tashqari manbalar	Nobudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi	Grantlar, maqsadli jamg'armalar

Shuningdek, majburiyatlarni budjet tasnifi asosida guruhlash davlat xarajatlarning funksional yo'nalishlari hamda ularning iqtisodiy mazmunini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilash va budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini baholashda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Alohida e'tiborni majburiyatlarning hisobda aks ettirilishiga ko'ra guruhlanishiga qaratish lozim. Haqiqiy (tan olingan) majburiyatlar buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotda aks ettiriladi. Shartli (baholangan) majburiyatlar esa kelgusida yuzaga kelishi ehtimoli mavjud bo'lgan moliyaviy xavflarni ifodalab, ularni hisobotda ochib berish davlat sektorida shaffoflikni va hisobotning ishonchligini oshirishga xizmat qiladi. Nihoyat, majburiyatlarni moliyalashtirish manbaiga ko'ra guruhlash budjet va nobudjet mablag'larining harakatini aniq farqlash imkonini beradi. Bu esa budjet ijrosini samarali nazorat qilish, maqsadli mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish hamda moliyaviy intizomni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, budjet tashkilotlarida majburiyatlarni ma'lum mezonlar asosida guruhlash davlat moliyasi sohasida hisob, tahlil va nazorat tizimini izchil takomillashtirishga xizmat qiladi hamda "natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish" amaliyotiga o'tishda muhim va mantiqan asoslangan qadam hisoblanadi. Shu

19 O'rganishlar natijasida muallif tomonidan shakllantirilgan.

munosabat bilan majburiyatlarni tasniflash va ularni buxgalteriya hisobida aks ettirish jarayonlarini metodologik jihatdan yanada takomillashtirish, shuningdek, moliyaviy hisobotlarda ularning ochiqqligi va shaffofligini kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, budjet tashkilotlarida majburiyatlar hisobini yuritishda yagona uslubiy yondashuvlarni joriy etish, axborot tizimlari imkoniyatlaridan kengroq foydalanish hamda mas'ul xodimlarning malakasini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Majburiyatlar bo'yicha ma'lumotlarning o'z vaqtida va ishonchli shakllantirilishi budjet ijrosini samarali rejalashtirish va nazorat qilish imkonini kengaytiradi. Bu esa davlat moliyasi barqarorligini mustahkamlashga va moliyaviy boshqaruv sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida PF-158-son Farmoni, 11.09.2023. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
2. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. <https://lex.uz/docs/2304138>
3. Tashnazarov S.N. Korxonalar majburiyatlarini buxgalteriya balansida aks ettirishni takomillashtirish // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2016 yil.
4. Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti "Baholangan majburiyatlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar" (AV tomonidan 09.12.2022 y. 3400-son bilan ro'yxatga olingan Moliya vazirining 10.11.2022 y. 61-son buyrug'iga 22-ilova).
5. Жукова О.В. Обеспечение прозрачности представления в бухгалтерской отчетности нефинансовых обязательств коммерческих организаций. Дисс. канд. наук. 2022 г. — 166 с.
6. Jabbarova Ch.A. Majburiyatlar hisobini takomillashtirish. I.f.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoref. — T.: 2025. — 26 b.
7. Christiaens J., Reyniers B., Rollé C. Impact of IPSAS on reforming governmental financial information systems. International Review of Administrative Sciences, 76(3), 537–554, 2010. <https://doi.org/10.1177/0020852310372449>
8. Плотникова О.В. Теория обязательств в бухгалтерском учете. Бухгалтерский учет и статистика. 2013. vcplotnikov@yandex.ru (Кирилган сана: 05.18.2025)
9. Дружиловская Т.Ю. Учет обязательств организаций: проблемы и пути решения // Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии, 4 (2016), 35–41.
10. Tashnazarov S.N. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliyaviy hisobotning nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish. Iqt. fan. dok. (DSc) diss. avtoreferati. 2019 y.
11. Jones R., Pendlebury M. Public sector accounting (6th ed.). Pearson Education, 2010. P. 27.
12. Chan J.L. Government accounting: An assessment of theory, purposes and standards. Public Money & Management, 23(1), 13–20, 2003. <https://doi.org/10.1111/1467-9302.00333>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
